

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İTHALATA BAĞIMLILIĞIN GİRDİ-ÇIKTI YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Ş. Mustafa ERSUNGUR*
Alaattin KIZILTAN**

Özet: Türkiye 1980 öncesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisi izlerken, 1980 sonrasında dışa açık politikalar izlemeye başlamıştır. Bu çalışmada DIE'nin yayınladığı 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yılları Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak Türkiye'de sektörlerin ithalata bağımlılıkları ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre, ekonomide kilit konumdaki imalat sanayinde yer alan sektörlerde, gerek 1980 öncesi ve gerekse 1980 sonrasındaki dönemde ithalata bağımlılık yüksektir ve bu yükseklik dalgalanarak sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girdi-çıktı, ithalata bağımlılık, imalat sanayi, kilit endüstriler

I. Giriş

Ülkelerin ekonomik gelişmelerini ileri seviyelere çıkarabilmeleri için toplam milli gelirden artış sağlamak önemli olmakla birlikte, sanayi sektörünün milli gelir içerisindeki payının artması da büyük önem taşımaktadır. Ancak, üretim artışlarının ekonominin kendi kendini besleyen bir süreçte devam edebilmesi ithalata bağımlılık derecesine de bağlı olmaktadır. Özellikle dış ödemeler bilançosu sürekli açık veren Türkiye gibi ülkelerde döviz kıtlığının yol açacağı ithalat tıkanıklıkları ile kurlarda meydana gelen dalgalanmalar, üretimin ithalata bağımlılık derecesine göre ciddi üretim artışı sorunlarına yol açabilmektedir.

Günümüz koşullarında dünya ekonomisinin karşılıklı bağımlılık özelliği, dışa bağımlılığın tamamen ortadan kaldırılmasını mümkün kılmaya da, gerek üretimden elde edilen gelirin büyük bir kısmının yurtiçinde tutulması, gerekse ürünlerin yerli katkı paylarının artırılması suretiyle, istihdam, yatırım ve yurtiçi katma değerlerin daha da artırılması, bu bağımlılığın mümkün olan en düşük seviyelere çekilmesini gerektirmektedir. Böylece, elde edilecek döviz tasarrufu da dış ödemeler bilançosu üzerindeki baskının hafiflemesine yol açacaktır.

Endüstrilerarası yaklaşım açısından bir ülkenin ithalat yapmasının nedeni, ülke ekonomisindeki endüstrilerarası bağlanışmanın, yani sektörlerin ileriye ve geriye bağlantı etkilerinin zayıf olmalarıdır. Endüstrilerden herhangi birinin bir birimlik çıktı üretebilmek için ihtiyaç duyduğu ara girdileri ülke içerisinde temin edebilecek endüstriler yeterli değil ise, milli ekonominin kendi içinde sağlayacağı geriye bağlantılar yurtdışındaki ilgili endüstrilere

* Yrd.Doç.Dr, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD.

** Doç.Dr, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD.

kayacaktır. Bu ileriye ve geriye bağlantıların yaygınlığı ve sayısal büyüklüğü, ülkenin dışa bağımlılığının da ölçüsünü verecektir (Çivi ve Çakır, 2000: s.1).

Ülkeler ulusal ekonomilerini ithalata bağımlılıktan kurtarmak için yoğun çaba harcamaktadırlar. Endüstrilerarası yakınlaşma açısından sanayileşme, bir ülkenin endüstrilerarası yapısal bağlantılarını güçlendirmekten, endüstrilerarasındaki bağlantı kopukluklarını ortadan kaldırmaktan, endüstrilerarası yapının zayıflığı nedeniyle ortaya çıkan dış ekonomilerle bağlantıları azaltmaktan başka bir şey değildir (Bocutoğlu, 1990: s.150). Herhangi bir endüstrinin bu anlamdaki özelliği bilindikten sonra, bu endüstrileri dışa bağımlılıktan kurtarmak için sektörel bazda alınması gereken önlemleri belirlemek gerekir.

Bu çalışmada amaç, Türkiye’de yıllara göre endüstrilerarası ara girdi alışverişlerinde doğrudan ve dolaylı etkilerle ortaya çıkan ithalata bağımlılığın belirlenmesi ve bunun yıllara göre değişiminin gözlenerek zaman içerisinde ithalata bağımlılığın nasıl bir değişiklik gösterdiğinin izlenmesidir. İthalata bağımlılığı etkileyen nihai talep kesimi ise otonom kalemlerden oluşmakta olup, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmada kullanılan veri kaynakları DİE tarafından hazırlanan Türkiye Ekonomisi’ne ait Girdi-Çıktı (G-Ç) akım Tabloları’dır. Bilindiği üzere, bu tabloların hazırlanması 1959 yılına kadar uzanmaktadır. Ancak, kapsadığı sektör sayıları yıllara göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmada; 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yıllarına ait tablolar kullanılmıştır. En son yayınlanan tablo 1998 yılına ait olduğundan, bu yıldan sonraki ithalat bağımlılıkları analize dahil edilememiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısımları aşağıda gösterildiği üzere, izlenen yöntem ile elde edilen veriler yardımıyla sektörlere göre Türkiye uygulamasından oluşmaktadır. Son kısımda ise çalışmanın sonuçlarının bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

II. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada sınırlanması gereken konulardan biri de sektör sayılarıdır. Çünkü, yukarıda belirtilen yıllara ait G-Ç tablolarında yer alan sektör sayıları farklıdır. Değişik yılların karşılaştırılabilmesi için sektörler tümlene yapılarak birleştirilmiştir. Nitekim bu çerçevede 1990 yılına kadarki tablolarda yer alan 64 sektör ile 1996 ve 1998 yıllarında yer alan 97 sektör, tümlene yapmak suretiyle 25 temel sektöre indirgenmiştir. Bunun için Tunç 2004, s.6’dan yararlanılmış olup, ilgili tablo ekte sunulmuştur.

Endüstrilerarası yaklaşım, milli ekonominin yapısal özelliklerini yansıtan bilgileri, belirli bir tekniğe göre, G-Ç tablosu olarak bilinen ve ham verileri kapsayan bir tabloda toplar. Bu tablodan çıkarılan katsayı matrisleri ve ters matris yardımıyla da ekonomik yapıyı analiz eder. Analizin hareket noktası, endüstrilerarası yapısal bağınlaşmanın ölçülmesidir (Ersungur, 2005: s.121). Bu tablolardan yukarıda belirtilen genel kullanım yanında, diğer pek çok alanlarda

da yararlanılmaktadır. Bunlardan biri de ithal gereklerini ve nihai talepteki belirli değişikliklerin ödemeler dengesine etkilerini tahmin etmektir (Thirlwall, 1990: s.237). İthalatın yapısı ile yurtiçi ve yurtdışı endüstrilerinin birbirleriyle olan ara girdi alışverişi de yine bu tablolardan ortaya konulabilmektedir. Bunun için, özel bir ithalat matrisini kullanmak anlamlı olmaktadır. Bu matriste tıpkı yerli ara girdilerde olduğu gibi, yurtiçi endüstrilerin kullandıkları ithalat yer almaktadır. İthalat matrisi türetilmiş yardımcı bir araç olarak, yurtiçi G-Ç tablosuna ilave edilmek suretiyle farklı bir endüstri gibi işlem görmektedir (Fleissner, 1993: s.44).

Türkiye'nin G-Ç tablolarından da elde edilebilen bilgilerle oluşturulan ters ithalat matrisleri ekonominin ithalata bağımlılığının ölçülmesine yaramaktadır. Herhangi bir yıla ait ters ithalat matrisi; o yıla ait ithal girdi katsayıları matrisi ile aynı yılın yerli girdi katsayıları matrisinin tersinin çarpımı ile bulunmaktadır. Buna göre;

$$A_t = A_m + A_d \quad (1)$$

Burada;

A_t : toplam girdi katsayıları matrisini,

A_m : ithal girdi katsayıları matrisini,

A_d : yerli girdi katsayıları matrisini gösterir.

Herhangi bir yıla ait ters ithalat matrisi ise;

$$R = A_m \cdot [I - A_d]^{-1} \quad (2)$$

şeklinde gösterilmektedir (Bocutoğlu, 1990: s.153).

Endüstrilerin toplam ithalatlarının bulunmasında yukarıdaki formüle göre, bir endüstri için elde edilen ithal ara girdi miktarlarına nihai kullanım amaçlı ithalat ilave etmek suretiyle toplam ithalat değerlerine ulaşılır. Ancak, bu çalışmanın amacı itibarıyla, nihai talep ve ona etki edecek diğer bütün unsurlar kapsam dışı tutulmuştur.

Ters ithalat matrisinin sütun toplamları;

$$R_j = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (j=1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

j endüstrisi malına son talep bir birim arttığında doğrudan ve dolaylı olarak tüm endüstrilerin çıktılarına karşı duyulan ithal gereksinimlerinin toplamını verir. Diğer bir ifadeyle, j endüstrisinin bir birimlik daha fazla üretim gerçekleştirmek için bütün endüstrilerden satın alacağı ithal girdi miktarlarının toplamını verir. Bu toplamlar endüstrilerin ithalatta geriye doğru bağlantı etkilerini ifade eder ve R_j yükseldikçe ekonominin ithalata bağımlılığı artarken, tersi durumunda ithalata bağımlılık azalmaktadır.

Ters ithalat matrisinin satır toplamları ise;

$$R_i = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (i=1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

olarak gösterilir ve tüm endüstrilerin mallarına olan son talep birer birim arttığında, bu talep artışını karşılamak için yapılacak üretimin ne kadar i endüstrisi ithal malı ithalini gerektireceğini gösterir. Diğer bir ifadeyle satır toplamları, ithalatın ileriye doğru bağlantı etkilerini yansıtır. Böylece, son talep düzeyinde genel bir yükselme olduğunda, hangi endüstri malından ne kadar ithal edilme zorunluluğunun ortaya çıkacağını R_i gösterecektir.

III. Türkiye Uygulaması ve Sonuçları

Çalışmayı kapsayan yıllara ait veriler yukarıdaki denklemlere uygulanmış ve elde edilen ters ithalat matrislerinin sütun toplamları Tablo.1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ters İthalat Matrisleri Sütun Toplamları (Geriye Bağlantı Etkileri)

S. No	Sektör	R1973	R1979	R1985	R1990	R1996	R1998
1	Tarım	0.062357	0.040543	0.074662	0.050033	0.071557	0.058638
2	Madencilik	0.069198	0.043724	0.073626	0.045445	0.045965	0.021992
3	Gıda İçki Tutun	0.054617	0.049089	0.084438	0.106805	0.110107	0.097786
4	Dokuma ve Deri	0.097914	0.046664	0.151400	0.111879	0.175831	0.173487
5	Ağaç ve Ağaç Ü.	0.066304	0.045169	0.089251	0.070186	0.144877	0.157161
6	Kağıt ve Kağıt Ü.	0.126899	0.112541	0.150832	0.185997	0.160378	0.144061
7	İlaç Sanayi	0.289687	0.154619	0.114063	0.226488	0.227820	0.114695
8	Kimya	0.212291	0.204094	0.225025	0.279949	0.272866	0.153001
9	Petrol ve Köm. Ü.	0.238355	0.341798	0.513579	0.435384	0.355352	0.210821
10	Kauçuk ve Plastik	0.304013	0.141834	0.237498	0.292627	0.329631	0.220691
11	Cam, Taş Toprak	0.088611	0.114688	0.160146	0.115512	0.116803	0.098269
12	Demir Çelik	0.215633	0.183489	0.257842	0.369800	0.250902	0.216026
13	Metal	0.226705	0.110379	0.265669	0.212965	0.215840	0.163195
14	Makine	0.224278	0.149668	0.206034	0.199462	0.188743	0.087704
15	Elektrikli Makine.	0.275729	0.113086	0.169865	0.280582	0.195143	0.106253
16	Ulaşım Araçları	0.231987	0.141312	0.213613	0.171646	0.202887	0.109116
17	Diğer İmalat San.	0.189797	0.058160	0.125118	0.508164	0.266567	0.298975
18	Elektrik Gaz Su	0.053314	0.091814	0.134545	0.036135	0.139548	0.148190
19	İnşaat	0.109008	0.068648	0.143060	0.123457	0.138387	0.122777
20	Ticaret	0.013097	0.011256	0.026548	0.030008	0.035711	0.043702
21	Ulaştırma ve Hab.	0.077733	0.094644	0.150472	0.106116	0.099228	0.083833
22	Banka Sig Koop	0.009814	0.007917	0.026170	0.017668	0.036113	0.059102
23	Kişisel ve Mes.H.	0.028692	0.032235	0.090301	0.108145	0.089383	0.070939
24	Kamu Hizmetleri	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
25	Konut Sahipliği	0.006206	0.017419	0.007189	0.012376	0.025421	0.025505

Kaynak: DİE 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yılı G-Ç Tablolarından hesaplanmıştır.

Diğer yandan, Türkiye ekonomisi sanayileşme stratejileri açısından iki dönemde incelenmektedir. 1980 öncesinde, önceleri ithalatla karşılanan yurtiçi piyasa talebinin koruyucu ve özendirici önlemler uygulanarak yerli üretimle karşılanmasını öngören bir kalkınma stratejisi olan ithal ikamesi ile 1980 sonrasında ihracata dönük sanayileşme veya ithal ikamesinin tersine tüm endüstrilerin değil, ancak gelişebilecek ve rekabet edebilecek potansiyele sahip olanların özendirilmesi ve desteklenmesine dayanan ihracatın özendirilmesi stratejisidir (Seyidoğlu, 2003: s.591-595). Bu bakımdan Tablo. 1’de yer alan değerler, aynı zamanda bu strateji değişikliğinin ithalata bağımlılık üzerindeki etkisi bakımından da ipuçları verecektir.

Tablo 1’e göre, 1973’te geriye bağlantı etkisi en yüksek sektörler kauçuk ve plastik, ilaç, elektrikli makineler, petrol ve kömür ürünleri, ulaşım araçları, metal, makine, demir-çelik, kimya ve diğer imalat sanayidir. Bu endüstriler aynı zamanda Türkiye’nin imalat sanayini oluşturan endüstrilerdir. Diğer sektörlerde ise, dışa bağımlılık nispeten düşüktür.

1979 yılında petrol ve kömür üretiminde geriye bağlantı etkisi artarken, diğerlerinde nispeten azalmalar gerçekleşmiştir. Petrol ve kömür üretiminde dışa bağımlılığın artması ilgili dönemin dünya koşulları dikkate alındığında beklenen bir durumdur. Aynı yılda geriye bağlantı etkileri en yüksek sektörler yine 1973’teki gibidir.

Tablo 1’de yer alan 1985 yılına ait değerler aynı zamanda Türkiye’nin 1980 sonrası strateji değişiminin ilk yansımalarının görülmeye başladığı yıllar olarak göze çarpmaktadır. Bu yılda petrol ve kömür üretimi geriye bağlantı etkisi en yüksek olan sektördür ve bu sektörün 1980 öncesine göre dışa bağımlılık özelliği ciddi bir şekilde artmıştır. 1985 yılında geriye bağlantı etkisinin en yüksek olduğu diğer sektörler ise, metal, demir-çelik, kauçuk ve plastik, kimya, ulaşım araçları, makine, elektrikli makineler ve cam-taş-toprak sanayidir. 1979 yılı ile karşılaştırıldığında 1985 yılında birçok sektörde dışa bağımlılık artmıştır. Diğer imalat sanayi grubunda yer alan üretimde ise, dışa bağımlılıkta genelde bir azalma olmuş, ancak önceki yıllarda dışa bağımlılığı düşük olan dokuma ve deri ile ulaştırma ve haberleşmede geriye doğru bağlantı etkisi artmıştır.

1990 yılı değerlerine göre, sütun toplamları en yüksek olan sektörler; diğer imalat sanayi, petrol ve kömür ürünleri, demir-çelik, kauçuk ve plastik, elektrikli makineler, kimya, ilaç, metal, makine ve kağıt-kağıt ürünleri olmuştur. Bu yılda imalat sanayinin dışa bağımlılığı genelde artarken, ulaşım araçlarının dışa bağımlılığı azalmıştır. 1990 yılında 1985 yılına göre, kağıt-kağıt ürünleri, ilaç, kimya, kauçuk ve plastik, demir-çelik, elektrikli makine ve diğer imalat sanayinde dışa bağımlılık artarken, diğerlerinde genelde azalma vardır.

1996 yılı için hesaplanan sütun toplamları en yüksek olan sektörler; petrol ve kömür ürünleri, kauçuk ve plastik, kimya, diğer imalat sanayi, demir-çelik, ilaç, metal, ulaşım araçları, elektrikli makineler ve makine sektörleridir. 1990 yılı ile karşılaştırıldığında petrol ve kömür ürünleri, demir-çelik, elektrikli

makineler ve diğ er imalat sanayi sektörlerinde dış a bağı mlılık azalırken, diğ erlerinde çok önemli değı ş iklikler yaş anmamıştır. Dokuma ve deri sektöründe ise dış a bağı mlılık artmıştır.

1998 yılı 1996'dan çok uzak bir yıl olmamasına rağmen sütun toplamlarında ciddi değı ş ikliklerin yaş andığı bir yıldır. Ş öyle ki; bu yılda önceki yılların yüksek değı rlerine sahip birçok sektörde dış a bağı mlılıkta azalmalar yaş anmıştır. Ancak, sütun toplamları yüksek olan sektörler genelde önceki yıllardaki gibidir.

1980 öncesinin son yılı ile 1980 sonrasında son yılını karşı laşt ırırsak; 1979'da sütun toplamı en yüksek ilk beş sektör petrol ve kö mür ürünleri, kimya, demir-ç elik, ilaç ve makine üretimi iken; 1998'de diğ er imalat sanayi, kauç uk ve plastik, petrol ve kö mür ürünleri, demir-ç elik ve dokuma-deri sektörleri olmuştur.

Bu iki dönemi genel olarak değı rlendirdiğimizde, Türkiye'de her iki dönem için dış a bağı mlılığ ın yüksek olduğı görö lmektedir. Ayrıca, sektörlerin dış a bağı mlılıkları yıllara göre oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu sonuç özellikle fiyatlar ve dö viz kurlarında istikrarın sağ lanması ile ithalata etki edecek diğ er faktörlerin kontrol altına alınması açısından önemlidir. Yıllara göre sütun toplamlarına baktığımızda, Türkiye'de 1980 öncesinde ithalata bağı mlılık gittikçe azalırken, 1980 sonrasında 1996'ya kadar bu bağı mlılık artmış , ancak 1998'de tekrar azalmıştır. Bütün yıllarda ithalata bağı mlılığ ı yüksek sektörlerin Türk ekonomisi açısından, özellikle sanayileş me düzeyi anlamında kilit sektörleri oluşturması, endü striyel bağ ınlaş manın da zayıf olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte 1980 sonrasında bu bağ ınlaş ma önceleri azalmış daha sonra artmaya başlamıştır. Bu analizin son yıllara ait verilere dayalı olarak yeniden yapılması önemlidir. Böylece, özellikle 2000 ve 2001 krizlerinin etkilerinin ekonomik yapıyı da değı ş tirip değı ş tirmediğ i gözlemlenebilecektir.

Ters ithalat matrislerinin satır toplamları ise, her endü strinin toplam üretimi birer birim artırmak için diğ er endü strilere satmak zorunda olduğı ürünün toplamını göstermekte olup, üretim artışıyla birlikte ithal girdi kullanımının azalması o sektörün dış a bağı mlılığ ının da azalması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna göre endü strilerin ters ithalat matrisleri satır toplamlarından elde edilen değı rler aşağı da Tablo 2'de verilmiştir.

Tabloya göre, ileriye bağ lantı etkilerinin en yüksek olduğı sektörler genelde aynı sektörlerdir. Dolayısıyla, sonuçlar sütun toplamlarından elde edilen değı rlerle benzerlik göstermektedir. Ancak, madencilikte ileriye bağ lantı etkisi oldukça yüksektir. Tabloda yer alan sektörlerden 1-2 arası birincil sektörler, 3-17 arası imalat sanayi ve 18-25 arası sosyal altyapı ve hizmetler sektörlerinden oluş maktadır (Tunç, 2004: s.9). Buna göre ileriye doğ ru bağ lantıları, Türkiye ekonomisinde kilit role sahip imalat sanayi açısından yorumlamak daha doğ ru olacaktır.

1973 yılında imalat sanayi içerisinde yer alan ve ileriye bağlantı etkisi en yüksek olan sektörler; kimya, demir-çelik, metal, ilaç, makine, ulaşım araçları ve elektrikli makinelerdir.

1979 yılında ise bu sektörler şöyle sıralanmaktadır: kimya, petrol ve kömür ürünleri, demir-çelik, metal, ulaşım araçları, ilaç, kağıt-kağıt ürünleri, elektrikli makineler ve makine imalatı. Buna göre, 1980 öncesinde imalat sanayinde kimya ile petrol ve kömür ürünlerinde dışa bağımlılık artarken, diğerlerinde azalmalar yaşanmıştır. Bu sonuçlar ithal ikameci politikaların uygulandığı 1980 öncesinde genel anlamda endüstriyel bağışlaşmanın arttığını göstermektedir.

1985 yılında ithalatta ileriye bağlantı etkileri en yüksek olan imalat sektörleri; demir-çelik, kimya, metal, petrol ve kömür ürünleri ile ulaşım araçlarıdır. 1980 öncesine göre demir-çelik ve metal endüstrisinde ileriye bağlantı etkileri artarken, kimya ile petrol ve kömür ürünlerinde azalışlar yaşanmıştır. İlaç sanayi ile elektrikli makine sektöründe de ciddi azalışlar vardır.

Tablo 2: Ters İthalat Matrisleri Satır Toplamları (İleriye Bağışlantı Etkileri)

S. No	Sektör	R1973	R1979	R1985	R1990	R1996	R1998
1	Tarım	0.087663	0.032795	0.090546	0.128674	0.117813	0.073777
2	Madencilik	0.464773	0.798036	1.518278	1.079931	0.984683	0.553224
3	Gıda İçki Tutun	0.005058	0.020200	0.033433	0.032468	0.049534	0.035861
4	Dokuma ve Deri	0.059977	0.005769	0.063717	0.075520	0.066037	0.137551
5	Ağaç ve Ağaç Ü.	0.001161	0.001055	0.009991	0.018365	0.026323	0.030592
6	Kağıt ve Kağıt Ü.	0.084163	0.081632	0.087126	0.125442	0.162261	0.133393
7	İlaç Sanayi	0.206466	0.082384	0.052097	0.182964	0.196388	0.071618
8	Kimya	0.895355	0.450725	0.528293	0.612975	0.791053	0.531829
9	Petrol ve Köm. Ü.	0.032963	0.266041	0.118130	0.064792	0.093699	0.056261
10	Kauçuk ve Plastik	0.014231	0.006964	0.028414	0.081307	0.038694	0.053898
11	Cam, Taş Toprak	0.028481	0.021516	0.023466	0.037149	0.019012	0.023311
12	Demir Çelik	0.569652	0.243214	0.604790	0.490251	0.513421	0.308976
13	Metal	0.317222	0.121165	0.193187	0.702755	0.375602	0.480642
14	Makine	0.174239	0.052135	0.066142	0.134321	0.096563	0.050530
15	Elektrikli Makine.	0.141056	0.066266	0.049594	0.208880	0.223106	0.168837
16	Ulaşım Araçları	0.170668	0.103815	0.103442	0.096236	0.127056	0.092376
17	Diğer İmalat San.	0.019112	0.006066	0.047981	0.023726	0.013815	0.008263
18	Elektrik Gaz Su	0.000000	0.014569	0.069936	0.001076	0.000000	0.009087
19	İnşaat	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
20	Ticaret	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.001100
21	Ulaştırma ve Hab.	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.103863
22	Banka Sig Koop	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.036531
23	Kişisel ve Mes.H.	0.000000	0.000000	0.002383	0.000000	0.000000	0.024398
24	Kamu Hizmetleri	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
25	Konut Sahipliği	0.000000	0.000444	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

Kaynak: DİE 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yılı G-Ç Tablolarından hesaplanmıştır.

1990 yılında ileriye bağlantı etkileri en yüksek olan imalat sektörleri de yine ilk üç sıra olarak metal, kimya ve demir-çelik endüstrisinden oluşmaktadır.

Bu üç sektör içerisinde metal ve kimya endüstrisinin dışa bağımlılığı aynı zamanda yükselmiş, demir-çelikte ise düşmüştür. Önceki dönemlerde üst sıralarda yer alan petrol ve kömür üretiminde ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Diğer yandan, bu düşüş ya da yükselişlerin, ekonominin tamamını ilgilendiren üretim artışlarının doğrudan ve dolaylı etkileriyle ortaya çıktığı dikkate alınır, düşüş ya da yükseliş kavramlarının oransal anlamda gerçekleştiğine de dikkat etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, örneğin düşüşlerin yaşandığı sektörlerde ithalat rakamlarının mutlak anlamda artmış olabileceğini de unutmamak gerekir.

1996 yılında ileriye bağlantıda 1990'da olduğu gibi, ilk beş yüksek değeri alan sektörler; kimya, demir-çelik, metal, elektrikli makineler ve ilaç sanayinden meydana gelmiştir. Bu dönemde bir önceki döneme göre ileriye bağlantı etkisi kimya ve demir-çelikte artarken, metal endüstrisinde ciddi azalmalar yaşanmıştır. Elektrikli makineler ile demir-çelik ve ilaç sanayinde artışlar, makine ve kauçuk-plastik endüstrisinde azalışlar olmuştur.

1998 yılı yine ilginç bir şekilde ithalatta ileriye bağlantı etkilerinin ciddi bir şekilde azaldığı bir yıldır. Bunun yanında, önceki iki dönemde bu etkilerin yüksek olduğu sektörler aynı kalmıştır. Bu sektörler; kimya, demir-çelik, metal ve elektrikli makinelerdir. Bu endüstrilerde bağınlaşma artmasına rağmen ithalata bağımlılıkta yerleşik bir yapı devam etmektedir. Bu arada, dokuma ve deri ile ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde ithalata bağımlılıklarda ciddi artışlar yaşanmıştır.

1980 öncesinin son yılı olan 1979 ile 1980 sonrasında son yılı olan 1998 yılı karşılaştırmasına göre her iki dönemde de kimya, demir-çelik ve metal endüstrileri ithalatta bağımlılığın en yüksek olduğu sektörleri oluşturmaktadır. 1980 sonrasında elektrikli makinelerde, metalde, dokuma ve deri ile kağıt-kağıt ürünlerinde dışa bağımlılık artmıştır. İlginç bir şekilde petrol ve kömür ürünlerinde, ulaşım araçlarında, ilaçta ve makinede düşüşler yaşanmıştır.

3-17 numaralar arasındaki sektörlerin oluşturduğu imalat sanayinin tamamı açısından 1980 öncesinde imalat sanayinde ithalata bağımlılık gittikçe azalırken, 1980 sonrasında artışa geçmiş ve bu artış eğilimi 1990'lara kadar devam etmiş, ancak 1998 yılı itibarıyla azalmıştır. Bununla birlikte 1979 yılı ile karşılaştırıldığında, 1998 yılı ithalata bağımlılık açısından hala çok yüksektir. Aynı değerlendirmeyi Türkiye ekonomisinin genel yapısı için de yapmak mümkündür. Zira, imalat sanayinin genel karakteri, ekonominin tamamı için yapılacak değerlendirmelerde temel referanstır.

IV. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ekonomisinde temel sorunlardan biri olan ithal girdiler cephesindeki dışa bağımlılık önemli bir problem olarak devam etmektedir. Bu sorun, uygulanan sanayileşme stratejilerinin ülkeyi dışa bağımlı bir çizgiye getirdiğinin de bir göstergesidir. Bu dışa bağımlılık, özellikle imalat sanayinin kilit endüstrileri arasındaki bağınlaşmayı azaltmakta, bu da endüstrilerin

önderlik edeceği bir sanayileşme ve üretim artışı etkisini yetersiz kılmaktadır. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan böyle bir yapı aynı zamanda yatırım ve istihdam politikalarındaki başarıyı da olumsuz etkileyerek, son yıllarda en önemli sorun haline gelen işsizliğin azaltılmasını da zorlaştırmaktadır. Bu durum, ayrıca yıllardır devam eden ödemeler bilançosu açığı ve bu açığın yol açtığı döviz kıtlığı ile kur dalgalanmalarının temel sebeplerinden birini de oluşturmaktadır.

Diğer yandan günümüz koşullarının ithalatın engellenmesi ve ithal ikameci endüstrilerin desteklenmesini zorlaştırdığı gerçeği dikkate alındığında, bu bağımlılığın getireceği risklerin azaltılması ile buna bağlı diğer ekonomik sorunların çözümünde, döviz gelir artışı sağlayan sektörlerin göstereceği performansın önemi daha da artmaktadır. Bu bağımlılığın tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte, mutlak anlamda gerekli de değildir. Ancak, ekonomik politika amaçlarına ulaşmada başarı sağlanması bu bağımlılığın azaltılmasını gerektirmektedir. Bu gerçekleştirilmez ise özellikle yurtiçi üretim, istihdam ve katma değer artışı açısından ihracat ve turizm sektörleriyle diğer tüm döviz geliri sağlayan sektörlerin gelişimi gittikçe önemli hale gelmektedir.

Abstract: Turkey has applied open economy policy after 1980 while it had adopted import substitution industrialization strategy before 1980. This study is an attempt to measure the dependency of sectors in Turkey the import by using Input-Output tables compiled by State Institute of Statistics (SIS) for the years of 1973, 1979, 1985, 1990, 1996, 1998. Empirical findings show that the sectors in the manufacturing industry, the key industry of the economy, have improved as dependent to import before and after 1980.

Key Words: Input-output, import dependency, manufacturing industry, key industries

Kaynakça

- Çivi, H, Çakır M, (2000), “Türkiye’de İmalat Sanayinin Dışa Bağımlılığı” Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt.14, Sayı.1, ss.1-9.
- Bocutoğlu, Ersan, Endüstrilerarası İktisat, Teori ve Türkiye Uygulamaları, KTÜ Basımevi, Trabzon, 1990.
- DİE, İnter-Output Yapısı. 1973.
- DİE, İnter-Output Yapısı. 1979.
- DİE, İnter-Output Yapısı. 1985.
- DİE, İnter-Output Yapısı. 1990.
- DİE, İnter-Output Yapısı. 1998.
- Ersungur, Ş. Mustafa, Bölgesel İktisat, Atatürk Ü. İ.İ.B.F. Z.F.Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No:219, Erzurum, 2005.
- Fleissner, P. U. A., (1993), Input-Output Analyse-Eine Einführung in Theorie und Anwendungen, Wien.
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat, teori Politika ve Uygulama, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları No: 20, İstanbul, 2003.
- Thirlwall, A.P., Growth and Development, Fourth Edition, McMillan Education Ltd., London, 1990.
- Tunç, İpek, Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim: Bir Girdi-Çıktı Analizi, ERC Working Paper in Economic 04/07, Ankara, August 2004.

Ek Tablolar

Ek Tablo 1: Ters İthalat Matrisleri Sütun Toplamları (Büyükten küçüğe sıralı değerler)

S No	R1973	S No	R1979	S No	R1985	S No	R1990	S No	R1996	S No	R1998
10	0.304013	9	0.341798	9	0.513579	17	0.508164	9	0.355352	17	0.298975
7	0.289687	8	0.204094	13	0.265669	9	0.435384	10	0.329631	10	0.220691
15	0.275729	12	0.183489	12	0.257842	12	0.3698	8	0.272866	12	0.216026
9	0.238355	7	0.154619	10	0.237498	10	0.292627	17	0.266567	9	0.210821
16	0.231987	14	0.149668	8	0.225025	15	0.280582	12	0.250902	4	0.173487
13	0.226705	10	0.141834	16	0.213613	8	0.279949	7	0.22782	13	0.163195
14	0.224278	16	0.141312	14	0.206034	7	0.226488	13	0.21584	5	0.157161
12	0.215633	11	0.114688	15	0.169865	13	0.212965	16	0.202887	8	0.153001
8	0.212291	15	0.113086	11	0.160146	14	0.199462	15	0.195143	18	0.14819
17	0.189797	6	0.112541	4	0.1514	6	0.185997	14	0.188743	6	0.144061
6	0.126899	13	0.110379	6	0.150832	16	0.171646	4	0.175831	19	0.122777
19	0.109008	21	0.094644	21	0.150472	19	0.123457	6	0.160378	7	0.114695
4	0.097914	18	0.091814	19	0.14306	11	0.115512	5	0.144877	16	0.109116
11	0.088611	19	0.068648	18	0.134545	4	0.111879	18	0.139548	15	0.106253
21	0.077733	17	0.05816	17	0.125118	23	0.108145	19	0.138387	11	0.098269
2	0.069198	3	0.049089	7	0.114063	3	0.106805	11	0.116803	3	0.097786
5	0.066304	4	0.046664	23	0.090301	21	0.106116	3	0.110107	14	0.087704
1	0.062357	5	0.045169	5	0.089251	5	0.070186	21	0.099228	21	0.083833
3	0.054617	2	0.043724	3	0.084438	1	0.050033	23	0.089383	23	0.070939
18	0.053314	1	0.040543	1	0.074662	2	0.045445	1	0.071557	22	0.059102
23	0.028692	23	0.032235	2	0.073626	18	0.036135	2	0.045965	1	0.058638
20	0.013097	25	0.017419	20	0.026548	20	0.030008	22	0.036113	20	0.043702
22	0.009814	20	0.011256	22	0.02617	22	0.017668	20	0.035711	25	0.025505
25	0.006206	22	0.007917	25	0.007189	25	0.012376	25	0.025421	2	0.021992
24	0	24	0	24	0	24	0	24	0	24	0

Kaynak: DİE 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yılı G-Ç Tablolarından hesaplanmıştır.

Ek Tablo 2: Ters İthalat Matrisleri Satır Toplamları (Büyükten küçüğe sıralı değerler)

S No	R1973	S No	R1979	S No	R1985	S No	R1990	S No	R1996	S No	R1998
8	0.895355	2	0.798036	2	1.518278	2	1.079931	2	0.984683	2	0.553224
12	0.569652	8	0.450725	12	0.60479	13	0.702755	8	0.791053	8	0.531829
2	0.464773	9	0.266041	8	0.528293	8	0.612975	12	0.513421	13	0.480642
13	0.317222	12	0.243214	13	0.193187	12	0.490251	13	0.375602	12	0.308976
7	0.206466	13	0.121165	9	0.11813	15	0.20888	15	0.223106	15	0.168837
14	0.174239	16	0.103815	16	0.103442	7	0.182964	7	0.196388	4	0.137551
16	0.170668	7	0.082384	1	0.090546	14	0.134321	6	0.162261	6	0.133393
15	0.141056	6	0.081632	6	0.087126	1	0.128674	16	0.127056	21	0.103863
1	0.087663	15	0.066266	18	0.069936	6	0.125442	1	0.117813	16	0.092376
6	0.084163	14	0.052135	14	0.066142	16	0.096236	14	0.096563	1	0.073777
4	0.059977	1	0.032795	4	0.063717	10	0.081307	9	0.093699	7	0.071618
9	0.032963	11	0.021516	7	0.052097	4	0.07552	4	0.066037	9	0.056261
11	0.028481	3	0.0202	15	0.049594	9	0.064792	3	0.049534	10	0.053898
17	0.019112	18	0.014569	17	0.047981	11	0.037149	10	0.038694	14	0.05053
10	0.014231	10	0.006964	3	0.033433	3	0.032468	5	0.026323	22	0.036531
3	0.005058	17	0.006066	10	0.028414	17	0.023726	11	0.019012	3	0.035861
5	0.001161	4	0.005769	11	0.023466	5	0.018365	17	0.013815	5	0.030592
18	0	5	0.001055	5	0.009991	18	0.001076	18	0	23	0.024398
19	0	25	0.000444	23	0.002383	19	0	19	0	11	0.023311
20	0	19	0	19	0	20	0	20	0	18	0.009087
21	0	20	0	20	0	21	0	21	0	17	0.008263
22	0	21	0	21	0	22	0	22	0	20	0.0011
23	0	22	0	22	0	23	0	23	0	19	0
24	0	23	0	24	0	24	0	24	0	24	0
25	0	24	0	25	0	25	0	25	0	25	0

Kaynak: DİE 1973, 1979, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yılı G-Ç Tablolarından hesaplanmıştır.

Ek Tablo 3: Sektörel Toplulaştırma (Tümleme)

Sektör No	Sektör	Yıllar	
		1973-1990	1996-1998
1	Tarım	1-4	1-7
2	Madencilik	5-10	8-12
3	Gıda İçki Tutun	11-19	13-25
4	Dokuma ve Deri	20-24	26-32
5	Ağaç ve Ağaç Ürünleri	25-26	33-34+67
6	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	27-28	35-37
7	İlaç Sanayi	30	42
8	Kimya	29+31	39-41+43
9	Petrol ve Kömür Ürünleri	32-33	38
10	Kauçuk ve Plastik	34-35	44-45
11	Cam, Taş Toprak	36-38	46-49
12	Demir Çelik	39	50
13	Metal	40-41	51-54
14	Makine	42-43	55
15	Elektrikli Makineler	44	56-61
16	Ulaşım Araçları	45-48	62-66
17	Diğer İmalat Sanayi	49	68
18	Elektrik Gaz Su	50-51	69-71
19	İnşaat	52-53	72
20	Ticaret	54-55	73-77
21	Ulaştırma ve Haberleşme	56-60	78-83
22	Bankacılık, Sig. ve Koop.	61	84-85
23	Kişisel ve Mesleki Hiz.	62	86-95
24	Kamu Hizmetleri	63	96
25	Konut Sahipliği	64	97

Kaynak: Tunç, 2004, s.6.